

ПРО КОГНІТИВНУ ЦІННІСТЬ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ НАШОЇ КУЛЬТУРИ

Висвітлена проблема визначення когнітивної цінності мов для формування нової міжнародної свідомості як гарантії виживання людства, зокрема для взаєморозуміння за умови впровадження ноосферних технологій. Наведено ряд способів оцінки змістовних знань у різних видах інформації. Підкреслено важливе значення використання когнітивної цінності різних мов для нашої культури вже сьогодні.

Ключові слова: когнітивна цінність мови, планетарна свідомість, штучний інтелект, глобальна культура.

Освещенная проблема определения когнитивной ценности языков для формирования нового международного сознания как противодействия экспансии искусственного интеллекта. Приведен ряд способов оценки содержательных знаний в разных видах информации. Подчеркнута важность использования когнитивной ценности разных языков для развития планетарной культуры уже сегодня.

Ключевые слова: когнитивная ценность, обучение иностранным языкам, планетарное сознание, искусственный интеллект.

The problem of determination of cognitive value of languages. Some methods of estimation of contents of knowledge in different types of information are given. These methods don't depend on the type of language. The importance of the usage of cognitive value of different languages for world culture today is underlined.

Keywords: cognitive value, teaching of foreign languages, world consciousness, artificial intellect.

Постановка проблеми. Для подолання смуги перманентних глобальних криз і світового інформаційного вибуху потрібно суттєво посилити взаєморозуміння різних культур світу. Тому важливе значення мають сучасні досягнення когнітивної лінгвістики у визначенні природних особливостей ментальності різних народів та їх мов. Також не потрібно доводити, що успіх впровадження рятівних ноосферних технологій прямо залежить від врахування ментальності народів, особливо їх мовної компетенції. Саме культура, перш за все моральність, а не законодавча база, була і буде основою поведінки людини. А тому у навчанні іноземним мовам необхідно врахувати когнітивну цінність відразу двох або більше мов. До того ж слід враховувати також насування проблеми виживання людства за умови інтенсивного розвитку досконалого штучного інтелекту, для якого не буде ні емоційних проблем, ні перешкод у спілкуванні в світових мережах. Якщо культура і, перш за все наука, не зроблять нових рішучих кроків, то вже сьогодні можна припустити, що до того моменту, коли штучний інтелект остаточно обійде у своєму розвитку інтелект людський, залишилися 15-20 років. Саме така особливість штучного інтелекту, як здатність до швидкої побудови потужної мережевої свідомості, зробить швидкість зростан-

ня її ефективності такою, що скоро між людьми і процесорами виникне непереборний бар'єр спілкування. Вже сьогодні в розвинених країнах завдяки комп'ютеризації незначний відсоток населення забезпечує своєю працею життя цілої держави, інші швидко деградують в пошуках все нових задоволень.

До оперативних заходів людства, що можуть не допустити такий жахливий сценарій нашої еволюції, слід віднести вивчення основних когнітивних складових мови кожного народу для побудови нової основи міжнародного спілкування з метою побудови нашої, людської мережевої свідомості і культури, більш потужної, ніж у систем штучного інтелекту. Історичні приклади великих дипломатичних і наукових успіхів людей, які знали багато мов, доводить вірність такого висновку. Разом з тим, досягнення сучасної когнітивної лінгвістики дозволяють більш оптимально вирішувати це завдання, беручи з іноземних мов лише когнітивно значимі концепти, саме ті, які в першу чергу повинні бути покладені в основу навчання іноземній мові людей наступного покоління [1]. Тут залишається досить не проста проблема, як визначати та оцінювати такі когнітивні елементи різних мов.

Виклад основного матеріалу. Методи оцінювання когнітивної цінності мови мають свою специфіку: по-перше, вони різні, тобто не мають спільної одиниці вимірювання; по-друге, завжди є відносними й наближеними; по-третє, можуть бути як суб'єктивними, так і об'єктивними. Звичайно, під час опрацювання, яке здійснює людина чи комп'ютер, бажано спиратися лише на об'єктивні методи. Як нами досліджено, не існує одного-єдиного методу оцінювання кількості знань у певному мовному фрагменті, прийнятого одночасно для всіх мов, а тому використовують різні методи.

При оцінюванні кількості знань у мовному описі незнакової (графічної, мультимедійної тощо) інформації будь-якого формату слід оцінювати не стільки кількість байтів, з яких складається таке графічне повідомлення згідно із сучасними форматами таких даних, скільки здатність точно визначити і описати словами потрібний реципієнту графічний образ. Крім того, незнакові повідомлення також оцінюють за кількістю одиниць часу, яку повідомлення займає в ефірі. Оцінювання кількості знакової (вербальної) інформації в повнозначних словах можна здійснювати на основі:

а) кількості літер, з яких складається знак (слово). При цьому в друкованих ЗМІ підраховують також кількість пробілів між словами (для східних (ієрогліфічних) мов — кількість ліній, з яких складається ієрогліф).

б) визначення особливостей об'єкта, що позначається відповідним словом - чим більше кількість деталей має даний об'єкт і чим важче його правильно розпізнати, тим більше інформації в цьому слові.

Інтегральною характеристикою речення іноземною мовою є сумарна кількість наявних у ньому слів: чим більша їх кількість, тим більшою є кількість наявної в ньому інформації. Середнє значення кількості слів у простих реченнях, як відомо, становить 7 ± 2 . Сюжетну інформацію оцінюють, виходячи з кількості речень, які містить повідомлення. Показником, що тісно пов'язаний із кількістю сюжетної інформації, є довжина повідомлення, виміряна в кількості речень. Як відомо, існує певний зв'язок між довжиною повідомлення та рівнем кваліфікації реципієнтів, які можуть сприйняти це повідомлення. Особливо підкреслимо, що для людини важливим є не просто отримання знань, а отримання саме нових, своєчасних і актуальних знань. Це вже закладено у технології наших

конкурентів - кібернетичних систем, що оцінюють інформацію не лише за її кількістю, а й за іншими характеристиками. Однією з найважливіших серед них є новизна: будь-яку інформацію, яка є в повідомленні, і тотожна тій, що є в пам'яті комп'ютерної системи, оцінюють як відому - новизна нульова. Саме нова інформація, а не постійно повторювана, потрібна кібернетичним системам для адаптації й існування в навколишньому світі.

До головних інструментів оцінювання **когнітивної новизни мови** відносно-банк відомих знань. Новими *знаковими знаннями* будемо називати такі знання іноземною мовою, яких немає в словнику людини або комп'ютерної системи. Новою *реченнєвою структурою* будемо називати таку синтаксичну структуру іноземної мови, якої немає в списку синтаксичних конструкцій людини або комп'ютерної системи. Новими *контекстними знаннями* будемо називати такі знання іноземною мовою, які є в певному реченні повідомлення, але відсутні у його перекладі. Новими *реципієнтськими знаннями* будемо називати такі знання іноземною мовою, які є в певному реченні повідомлення, але до моменту сприйняття цієї сентенції були відсутні в банку знань реципієнта чи групи реципієнтів. Новими *суспільними знаннями*, тобто абсолютно новими, називаємо такі знання іноземною мовою, які є в певному реченні повідомлення, але були відсутні в банку знань даного суспільства до моменту їх сприйняття. Тут цікаво, що психологічні дослідження встановили: пасивний словниковий запас з рідної мови трирічної дитини становить у середньому близько 500, чотирирічної — 1500, п'ятирічної — 2000, шестирічної — 2500, а семирічної — 3000 слів. До 12 років словник дитини збільшується зі середньою швидкістю 1000 слів на рік, отже, у 12 років складає близько 8000 слів. Тому у повідомленні можна використовувати будь-яке слово лише тоді, коли воно є в словнику реципієнта, особливо це стосується іноземної для нього мови. Звичайно, в окремих випадках поділ на групи реципієнтів повинен бути значно детальнішим. Для підручників з іноземної мови рекомендовано, що відношення кількості нових слів до всіх слів уроку повинно перебувати в межах 1,5-5,0%, а оптимально 3,6% - цей показник доречно називати коефіцієнтом новизни повідомлення [2]. Відношення нових слів уроку до всіх слів, що є в банку знань реципієнта, може перебувати в межах 2,3-2,5% - цей показник доречно називати коефіцієнтом адаптованості навчального повідомлення [3].

Дуже важливо визначати також **якість знань**, яку треба контролювати при вивченні іноземних мов, від чого прямо залежить можливість сумісності і порозуміння різних народів. Тут слід відслідковувати такі ознаки якості знань, як реальність, нормованість та зашумленість. На основі аналізу змісту знань якість слід класифікувати на реальну, нереальну (псевдореальну та ірреальну) і невизначену. У суспільстві найвище цінуються істинні знання, на перевірку їх істинності можуть витратити значні фінансові кошти. Хибні знання, хибність яких не приховують, в побуті ще називають просто брехнею. Хибну інформацію, яку свідомо видають за істинну, називають обманом. Обман часто використовують під час виборчих кампаній, звинувачуючи супротивника в тих вчинках, яких він не робив (крадіжках, хабарах, порушенні моральних норм тощо). При цьому розраховують на те, що, поки супротивник доведе хибність висунутих проти нього звинувачень, він буде переможений на виборах. Окремим порушенням є замовчування певних фактів реального світу, тобто не передавання реципієнтам знань про певні факти. Замовчуваннями часто користуються "політики" певного гатунку чи злочинці для того, щоб не зізнаватися в інших скоєних злочинах чи не видати співучасників. Брехню, об-

ман, дезінформацію та замовчування часто використовують засоби масової інформації у пропаганді [4].

Важливим для процесу навчання іноземним мовам є **нормованість** представлення знань. У цілому ряді випадків інформація, викладена у формі повідомлень (текстів), повинна відповідати певним нормам, наприклад — орфографічним, логічним, композиційним, видавничим, психолінгвістичним тощо. При відхиленні від цих норм у тексті виникають помилки.

Крім звичайних знань, описаних вище, щодо їх якості виділяють також **псевдоінформацію, параінформацію та метаінформацію**. У повідомленні іноземною мовою звичайна інформація постійно веде до зростання кількості нової контекстної, рецепієнтської чи навіть суспільної інформації. При цьому, збільшенню псевдоінформації в повідомленні сприяє наявність тавтологій, перефразувань, повторів, багатозначних слів, найрізноманітніших невизначеностей тощо. До числа класичних видів псевдоінформації належать професійно виконані гороскопи й пророцтва. Такі види повідомлень містять сентенції, які за будь-яких обставин є завжди “істинними” в реальному світі. До **параінформації** належить така, якої нема в повідомленні в явному вигляді, тобто в значеннях його слів чи речень, проте вона впливає з нього на основі логічних висновків, заміна одних змінних — іншими, загальновідомими асоціаціями тощо. Інакше кажучи, параінформація — це те, що написано “між рядками”. Класичним прикладом параінформації є мораль у байках. Параінформацію часто використовують для створення гумористичних повідомлень, зокрема анекдотів, а також у виборчих технологіях з метою дискредитувати певного політика. Широко використовують параінформацію і в рекламних повідомленнях. **Метаінформацією** називають таке повідомлення, яке описує інше повідомлення. Прикладами метаінформації є огляди преси, реферати, анотації, бібліографічні описи, цитування, відгуки, критичні статті тощо.

Окремо розглянемо поняття **цінності** істинних реальних знань, які потрібно інтегрувати при вивченні іноземних мов. Про цінність інформації можна говорити лише тоді, коли перед людьми або кібернетичною системою стоїть чітка цільова функція, тобто мета. У повідомленні цінною є такі знання, завдяки яким люди або кібернетичні системи досягають поставленої перед собою мети [1,4]. У часі цінність знань є величиною змінною. На неї впливає поява нових знань, потрібних для досягнення мети. Бувають знання, які обґрунтовують цінність інших знань, але самі цінними не є. Також нагадаємо про **складності** знань, які потрібно узагальнювати і інтегрувати при вивченні іноземних мов. Найпростішою тут є синтаксична складність повідомлення, яка залежить від ступеня агрегації одних одиниць мови — в інші, наприклад, літер — у слова, слів — у речення, речень — у надфразові єдності тощо. Можна сказати, що чим більшу кількість складових має певна лінгвістична одиниця (наприклад, слово чи речення), тим важче рецепієнтові встановити зв'язки між цими складовими (літерами, словами чи реченнями) [4].

У нашому випадку дослідження можливостей інтегрувати когнітивні елементи іноземних мов при їх вивченні з метою формування глобальної свідомості людства, поки ще не пізно, важливою проблемою є **компресування** (уцільнення) знань та їх охорони від систем штучного інтелекту. Під час підготовки й передачі повідомлень часто виникає таке завдання: зкомпресувати (уцільніти) потрібний «квант» знань так, щоби ці знання займали менший, ніж було спочатку, об'єм носія інформації та/або щоби їх можна було пе-

редати за короткий відривок часу. Зменшення об'ємів веде до розроблення досконаліших носіїв інформації, а зменшення тривалості часу передачі — до вибору оптимальніших способів кодування інформації. У науковій літературі широко використовують такі способи компресування: таблиці, формули, шаблони.

Висновки. Вступ людства в епоху перманентних криз, глобалізації і потреби стрімкого розвитку штучного інтелекту для пошуку виходу зі стану інформаційного вибуху потребує прискореного створення ноосферного розуму як нової якості глобальної свідомості саме людей. За умови швидкого зростання мережевої свідомості штучного інтелекту потрібно прискорити інтеграцію менталітетів та знань всіх народів зі створенням контрольованих людьми ноосферних технологій. Одним з шляхів практичної допомоги у створенні такої єдиної глобальної свідомості людства є дослідження та інтеграція когнітивної складової мов різних народів з формуванням інтегральних баз знань, зрозумілих, доступних і підконтрольних саме людям всіх країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2010. – 314 с.
2. Зубов А. В. Обработка на ЕС ЭВМ текстов естественных языков. Минск: Высшая школа, 1977. – 148 с.
3. Іванченко Р. Г. Літературне редагування. 2-е вид. К.: Вища школа, 1983. С.96-118.
4. Харкевич А. А. О ценности информации // Проблемы кибернетики. 1960, № 4. С. 53-57